

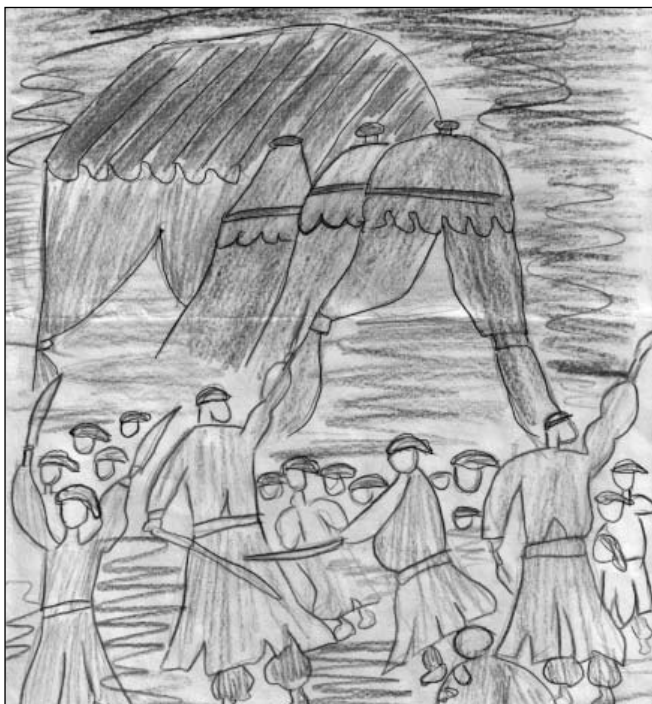

мали вишикуватись і чекати фіктивної атаки козаків з Соснівки.

Макаренко Катерина. 8-Г клас. Мене дуже вразив героїзм козаків.

Українське військо перейшло до контратаки; вдарили козаки, примчала із засідок орда, переправившись на правому і лівому флангах.

Сачава Надія. 8-В клас. Наслідком битви стала повна поразка російської армії.

Козаки, захопив частину артилерії та обозу, знищили чимало ворогів. Сам Виговський, що керував битвою, ледь не загинув.

В результаті роботи над коміксами були створені та закріплені в свідомості дітей історичні образи, які можна віднести до одного із видів творчої уяви. В основі цих образів – історична минувшина.

Отже, використання коміксів значно активізує інтелектуальну активність дітей, і не в останню чергу за рахунок збільшення ролі асоціацій у розумовій діяльності. При цьому акцент у пізнавальному процесі переноситься з пасивного на активне сприйняття навчального матеріалу. Без історичних образів досить складно, а подекуди й просто неможливо говорити про повноцінну реалізацію навчального, розвивального та виховного

Ступак Ф.Я.
Національний медичний
університет ім.О.Богомольця

ІСТОРИКО-ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФЕНОМЕНУ ДОБРОЧИННОСТІ ТА ГРОМАДСЬКОЇ ОПІКИ В УКРАЇНІ

Традиції благодійності в Україні сягають своєї давнини. Правові пам'ятки вказують на те, що первісні суспільні інститути соціального захисту членів громади існували на Русі ще в дохристиянський період: діти повинні були поважати та забезпечувати в старості своїх батьків, батьки були зобов'язані одружити дочок, щоб вони не zostались без сім'ї, інакше піклування в старості про них покладалось на громаду. Член громади міг отримати від неї матеріальну допомогу у випадку стихійного лиха чи нещасного випадку. Однак навряд чи потрібно розцінювати це як благодійність – така допомога була швидше не благодійною, тобто односторонньою та екстраординарною, що поповнювала соціальні зв'язки суспільства, яких не діставало, а звичайною, що відповідало основам цього суспільства.

Співчутливе ставлення до бідних та калік, що проявлялося, переважно, у таких найпростіших формах благодійності, як роздавання їжі та одягу, входило у звичаї східнослов'янських племен. З виникненням у IX ст. Київської Русі та утвердженням у ній християнства благодійна діяльність перетворилася на жебраколюбство.

Благодійність у Київській Русі вважалась одним з головних засобів морального виховання народу, інститутом громадської моралі, який перебуває при церкві.

Приклад такої любові до людей подало багато князів. Серед князів, що залишили по собі добру пам'ять, тому що допомагали жебракам, хворим та калікам, літописи називають Володимира Святославовича (978-1015), Ярослава Мудрого (1019-1054), Володимира Мономаха (1113-1125), Мстислава Володимировича (1125-1132) та ін. У своїх заповітах багато князів не забували згадати про необхідність постійно займатися такою богоприємною справою, як турбота про бідних, «кульгавих та сліпих». У наказі своїм синам Володимир Мономах заповів виявляти милосердя до убогих, «подавати сироті», годувати бідняків. Отже, серед основних напрямів соціальної допомоги у Київській Русі важливе місце належало князівській благодійності.

Іншим напрямом соціальної підтримки була церковно-монастирська благодійність. Згідно з християнським вченням про любов до ближнього, православна церква відігравала провідну роль у добродійній діяльності. У відповідності з релігійними моральними нормами руські князі вважали основним опікуном страждених саме духовенство. З метою упорядкування благодійності в 996 р. князь Володимир видав Статут, згідно з яким соціальна опіка віддавалася під захист церкви.

В Статуті згадуються лікарі та лікарні, а при перерахуванні осіб, підвідомчих церковній юрисдикції, знаходимо людей церковних, богадільних [1, 83]. «А се церковнии людие: игумен, поп, диакон, и кто в клиросе, чернец, черница, попадия, попович, лечец, прощеник, задушный человек» [2, 31].

Статутом були передбачені джерела фінансування для утримання церковних структур та їх благодійних закладів. Для цього встановлювалась «десятина» на утримання монастирів і церков, а також богадільень, лікарень і «странных неимущих», змістом якої було щорічне відрахування десятої частини грошових надходжень від хліба, худоби, судового мита і т. ін. «И дах десятину по всей Русской земли» [2, 51]. Десятина складала 1/10 частину «от всякого суда», «из торгу десятую неделю по всем городам, а из домов на всяко лето от всякого стада и всякого жита» [1, 82].

З утвердженням християнства на Русі мережа церков та монастирів ставала все більш широкою та впливовою. Вже в XI ст., за даними деяких джерел, лише в Києві нараховувалося кілька десятків церков. На рубежі XI–XII ст. у Києві діяло 15 монастирів. У цей та більш пізній час церкви та монастирі були основним осередком підтримки нужденних.

Княжа влада та духовенство застосовували на

практиці такі форми благодійності, як годування жебраків та убогих, заснування монастирських лікарень, відкриття училищ для сиріт, викуп полонених, виділення коштів для будівництва житла після сильних пожеж у містах, навчання ремеслам дітей малозабезпечених та убогих батьків, роздавання милостині та ін.

Влаштування церквою лікарень, притулків у великих феодалних центрах, при монастирях і кафедрах не лише допомагало послабити суперечності середньовічного міста, але й піднімало престиж і роль церкви.

Осередками милосердя в Україні були шпиталі – добродійні заклади для поранених та літніх козаків. У Ніжинському полку було 138 шпиталів, Чернігівському – 118, Лубенському – 107, Переяславському – 52, Полтавському – 42, Миргородському – 29 тощо [3, 24].

При церковних братствах теж створювалися шпиталі, які були майже в кожному населеному пункті, а в містах і містечках кількість шкіл й шпиталів зазвичай відповідали кількості церков.

Такі заклади, як шпиталі, окрім громадської добродійності, знаходили собі підтримку і в приватній: чимало окремих осіб засновували шпиталі на власні кошти [4, 726].

Київське Богоявленське братство було засноване в 1615 р., коли Гальшка Гулевичівна, дружина мазирського маршалка Лозки, подарувала братству садибу на Подолі під монастир та «школу дітям, так шляхетським, як і містським».

Братство під назвою «Хрестовоздвиженське» виникло в Луцьку у 1617 р., а через два роки польський король Сигізмунд III підтвердив грамотою його привілеїв на побудову церкви, шпиталю і школи. Коштом таких українських шляхтичів з Волині, як Гулевичі, Пузини, Семашки, Четвертинські, та працею луцьких братчиків близько 1630 р. було вибудовано храм. Володимир Зубцевський записав «всі маєтки рухомі і нерухомі, і грошові суми готівкою, і ті, що у кредиторів були, монастиреві Луцькому під назвою Братства Воздвиження Святого Хреста» [5, 29]. Братство відкрило при монастирі школу та шпиталь для бідних і хворих.

У 1597 р. удова луцького судді Анна Гойська записала Почаївському монастирю свій маєток: десять волоків орної землі, ліс і сінокіс при монастирі, десять кіп литовських грошей річно, шість родин селян на подарованій землі для церкви, шосту частину всякого збіжжя свого. На той час це була повністю достатня фундація для існування монастиря [5, 151].

До багатьох добрих справ княжого роду Корецьких належить будівництво православних монастирів князем Богушем Корецьким в с. Маренин, с. Городище та містечку Корець. Заснований батьком Воскресінський монастир побудував син Яким

Богушович. Корецькому жіночому монастиреві князі Корецькі давали щедри фундуші [5, 385].

Ірина Соломарецька з роду Гойських у 1639 р. заснувала монастир св.Михайла в Гощі, а поруч з ним звела будівлі для вищої школи, опікуном якої був київський митрополит Петро Могила [5, 195].

Пересопницькому Різдно-Богородичному монастиреві належали великі багатства, якими наділили його щедри фундатори князі Чорторийські. Монахи святої обителі були творцями великих духовних цінностей і серед них знаменитого Пересопницького Євангелія 1556-1561 рр. Саме тоді за архімандрита Григорія українському народу було подаровано цей безцінний рукописний твір – святе Євангеліє, вперше перекладене на рідну мову.

Протягом 1576-1636 рр. в Острозі діяла Академія, яку заснував один з найбільших магнатів того часу, відомий меценат, політичний діяч – князь Василь-Костянтин Костянтинович Острозький. Величезні маєтності, походження, посідання впливових урядових посад давало йому змогу протягом півстоліття відігравати визначну роль у суспільно-політичному житті держави. Острозький прославився своїми щедрими пожертвами на церкви, монастирі. Він збудував церкви, монастирі (Дорогобузький, Дерманський, Святотроїцький, Дубенський Спаський, Дубенський Чеснохресний, Пречистенський, Степанський, Михайлівський та інші), латинський костел, мечеть для татарів, синагогу.

Згадаємо діяльність Петра Могили (1574-1647). Він за власні кошти відновив церкву Печерської лаври, не шкодував грошей на прикрашання печер, підпорядкував лаврі Пустинно-Миколаївський монастир, заснував Голосіївський скит, а також побудував при лаврі будинок для вбогих і задумав при Печерському монастирі відкрити вищу школу. На утримання колеґії й монастиря митрополит записав дві лаврські волості і подарував власне село Позняківку, надавав грошову допомогу як колеґії, так і вчителям та учням [6, 121]. Він власним коштом проводив реставрацію культових споруд домонгольського періоду. Першою його справою було відновлення собору Святої Софії. На жаль, йому не вдалося повністю відновити собор: зруйнованим залишився головний фасад, дві дерев'яні дзвіниці й огорожа.

Митрополит почав відбудову Десятинної церкви – найстарішої з церков, збудованої за князя Володимира. Відбудова храму почалася з розкопок, під час яких було віднайдене і поновлено його фундамент. На ньому митрополитом була побудована нова кам'яна церква.

Петро Могила за свої кошти відновив і церкву Спаса в Берестові. Ним були відновлені також Трьохсвятительська і Михайлівська церкви Видубицького монастиря [6, 122]. Він також

допомагав письменникам, художникам, дбав про поширення книгодрукування, сприяв діяльності лаврської друкарні.

Благодійність – невід'ємна частина людського буття, що ґрунтується на загальнолюдських та релігійних цінностях. Саме моральна необхідність допомоги нужденним, підкріплена постулатами християнської віри, часто була головною передумовою їх підтримки. З часом діяльність християнина набуває різних форм. Вона не обмежується лише підтримкою всередині християнської громади, а має своє продовження в соціумі, куди переносяться принципи, світобачення, цінності і нормативна поведінка по відношенню до інших членів спільноти. Все це приводить до переосмислення процесу взаємодії як міжгрупового, так і міжособистого в працях і заповідях апостолів і отців церкви. Внутрішньогрупова допомога і взаємодопомога, перенесена в соціум, канонізується, регламентується, стає обов'язковими законом життя справжнього християнина.

На складному історичному шляху поступово розвивалися різні форми суспільної опіки, у якій чітко окреслюються два провідних напрями, що доповнювали один одного. Перший – продовження традицій особистого благодіяння і захисту нужденних. Другий – посилення організуючих засад, вдосконалення форм і масштабів державної підтримки соціально вразливих верств населення при збереженні добродійної діяльності церкви [3, 22].

Спектр благодійницьких практик в українській традиції доволі широкий і включає народні, успадковані з дохристиянських часів; княжі (державні) й церковні – з часів прийняття християнства у Київській Русі; гетьманські (державні і приватні) – в епоху козацької держави й Гетьманщини; купецько-підприємницькі (громадські і приватні), що інтенсивно розвивалися після відміни кріпосного права. Тут слід підкреслити, що питома вага купецько-підприємницької верстви в історії українського благодійництва значно нижча порівняно з російською, що зумовлює і своєрідність української благодійницької ментальності, сформованої переважно на засадах народної (дохристиянської) та християнської моралі, козацького демократизму та міщанської (не патріціанської) корпоративності. Благодійність була важливим видом громадської діяльності купецтва. Поряд з індивідуальною корпоративна добродійність набула значного розвитку і спрямовувалася на соціальний захист малозабезпечених громадян та розвиток освіти, особливо професійної. За цим спрямуванням провідними купецькими громадами були київська, харківська й одеська, діяльність яких нерідко виходила за станові, класові та регіональні межі [7, 255].

В контексті окресленої проблеми зазначимо, що серед базових цінностей української

культури дослідники відзначають доброзичення, добротність.

Благодійність в Україні пройшла в своєму розвитку декілька якісно різних етапів, накопивши величезний досвід суспільної опіки та соціального забезпечення, випробувала «тупикові» напрями і методи, прийшла до важливих відкриттів у галузі соціальної політики і практики. Наші попередники ніколи не нехтували передовими «технологіями» соціальної роботи, переймаючи з інших країн, беручи на озброєння і творчо переробляючи їх у своїй практичній діяльності, пристосовуючи до місцевих, далеко не ідеальних і багатих можливостей. Проте нерідко траплялось, що й вітчизняні благодійники, земські та думські діячі, працівники соціальних служб, педагоги і лікарі вражали світ досягненнями і значними, і невеликими.

З прадавніх часів українська побутова традиція відзначалася різними формами взаємодопомоги та співпраці. Одна з них, «толока», тобто добровільна участь сусідів у будівельних та інших господарських роботах в односельців, залишається в деяких українських селах і донині. Та з часом такі звичні колись і поодинокі нині форми взаємної підтримки людей перейшли в площину «масштабних акцій», ініційованих різними фондами (часто з капіталами сумнівного походження). Здебільшого такі заходи орієнтовані на формування відповідного іміджу або політичного реноме певних осіб і насправді камуфлюють рекламну кампанію. Чистий дух співчуття і взаємовиручки, який становить основу благодійності, з масового явища перетворився на індивідуальне, причому притаманне здебільшого представникам незаможних верств населення. Цей факт лише на перший погляд здається парадоксальним, адже в сучасних розвинених країнах саме заможні категорії суспільства є основним учасником добротного руху. У вітчизняній історії було чимало прикладів того, як в екстремальних, найбільш несприятливих умовах, люди, що не мали особливих статків, ділилися останнім шматком хліба з нужденними.

Сьгодні для багатьох очевидна необхідність вивчення вітчизняних історичних традицій, що склалися протягом століть. У соціальній сфері це не лише засіб задоволення наукового чи теоретичного інтересу, але й можливість збагатити сучасну соціальну роботу і соціальну педагогіку знанням коренів вітчизняного милосердя, психологічних особливостей місцевого населення, специфіки соціальних проблем і ефективного їх вирішення в минулому. Вивчення такого цікавого феномена суспільного життя, як добротність, має дати багатообіцяючі результати [8,12].

Нині, незважаючи на складну ситуацію, в Україні створені і продовжують створюватися різні організації благодійного характеру, які не мають в

своїй основі достатнього теоретичного, юридичного і науково-організаційного фундаменту.

Серед ще недооцінених заходів стратегічного характеру – благодійна діяльність. Як відомо, цей канал громадської допомоги охороні здоров'я було закрито після 1917 р., коли держава оголосила себе єдиним гарантом соціальної, в тому числі й медичної допомоги. У кінці червня 1918 р. у Москві відбувся Всеросійський з'їзд комісарів соціального забезпечення, який звернувся до Ради Народних Комісарів з пропозицією видати декрет про націоналізацію майна установ, товариств і приватних осіб, а самі установи підпорядкувати Комісаріату соціального забезпечення з «усіма капіталами та інвентарем». Благодійна діяльність була визнана непотрібною, її змінила державна система охорони здоров'я та соціального забезпечення. Суспільство СРСР було повністю поставлене під контроль держави.

У всьому світі громадська допомога завжди складала і складає вагомий долю зусиль суспільства і держави по охороні і покращанню добробуту і здоров'я людей. Світовий досвід соціальної допомоги показує, що стратегія боротьби за здоров'я суспільства повинна включати в себе благодійність як важливу складову. Як не парадоксально, але чим цивілізованіше суспільство, тим сильніше в ньому розвинені благодійні структури, тим масштабніша суспільна допомога, включаючи благодійну. Благодійність, народжена ідеями милосердя, гуманності, а також економічними інтересами, живлячись пожертвуваннями заможних осіб, організацій, товариств, має економічне, соціальне, моральне і навіть політичне значення.

Посилання

1. Полное собрание русских летописей. – СПб., 1853. – Т. 6.
2. Шапов Я.Н. Княжеские уставы и церковь в Древней Руси. XI–XIV вв. – М., 1972. – 340 с.
3. Актуальні проблеми теорії і практики соціальної роботи на межі тисячоліть. – К., 2001. – 344 с.
4. Ефименко П. Шпитали в Малороссии // Киевская старина. – 1883. – № 4. – С. 709–727.
5. Рожко В.Є. Православні монастирі Волині і Полісся. – Луцьк, 2000. – 692 с.
6. Лазечко П., Лазечко Л. Меценати української культури // Дзвін. – 2003. – № 2. – С. 116–130.
7. Донік О.М. Купецтво України в імперському просторі (XIX ст.). – К., 2008. – 271 с.
8. Реєнт О.П. Історичні події в Україні XIX – початку XX ст.: сучасний дослідницький інтерес // Проблеми історії України XIX – початку XX ст. – Вип. VI. – К., 2003. – С. 7–12.